

זיכרון, דו-שיח, התפייסות... או 3254 צעדים

בקילצה, ב-4 ביולי שנת 2000, בשעה 16.00, לפני הבית ברח' פלנטי מספר 7, התאספה קבוצה לא גדולה של אנשים, פחות מעשרים. רוב הנאספים לא היו מקומיים. רבים מהנוכחים היו עיתונאים, צלמי עתונות, צלמים. תושבי קילצה היו בודדים. כמה מידידי, כמה ממכריו של הכומר יאנוש דאשוטה, הכומר של הקהילה הקטנה האבנגלית – מתודיסטית בקילצה, אשר יחד אתי כינס אסיפה זו. באנו, על מנת להעלות את זכרם של 42 יהודים, ניצולי שואה, אשר נרצחו בשנת 1946 בבניין זה, על ידי שכניהם הנוצרים, אולי אפילו מכריהם או חבריהם. לא היו נאומים מליציים. הספיקה רשימת שמות הנרצחים אשר הוקראה בקול רם, בהדגשה, מעל ראשי עוברים ושבים אדישים. הספיק קטע קצר מזכרונותיה של משתתפת – קרבן של מעשה הפשע מלפני שנים אשר הוקרא על רקע רעש המכוניות החולפות. הצטרפה לזה הקינה הבוכיה של הסקסופון של נגן ג'ז מקומי. הדלקנו 42 מנורות. אחר כך עמדנו בדומיה ובריכוז. אחדים התבוננו במדרכה, אחרים בקירות הבית. הזמן מחק את הדם התמים אשר לפני 54 שנים זרם ברחוב, התיז על הקירות. הזמן החריש את הזיכרון והמצפון. אחר כך פנינו, מוקפים בטבעת משטרה חשאית וגלויה, בצעדה דוממת אל כיוון בית הקברות היהודי, שם נטמנו גופות הקרבנות בקבר אחים. מחזית הבית ברח' פלנטי עד אל קבר האחים צעדנו 3254 צעדים. שם פרופ' סטניסלב קרייבסקי מהקהילה היהודית בורשה קרא את התפילות היהודיות לזכר המתים, ויחד אמרנו פרקי תהילים. לאחר מכן כל אחד הלך לדרכו. עיתונאי מקומי ציין – "מצעד חרטה. השתתפה בו קבוצה לא גדולה של בני קילצה, אך זה לא הדבר החשוב ביותר. אולי בעוד שנה או חמש שנים נהייה יותר. עובדה היא שהוא היה יכול להתקיים, הרי עד לא מזמן עצם הרעיון, לצאת לעיר ביום השנה של האירוע שעשה הכי הרבה רעש בעולם בתולדותיה, היה נחשב לחצוף ביותר, ולגמרי לא מציאותי. עשרות שנים היו צריכות לחלוף מן ה-4 ביולי 1946, עד אשר אלה שנרצחו באותו יום בקילצה יכלו לבוא אלינו, על מנת לדרוש בקול רם שזכור אותם.

חלפו שמונה שנים. מצעד הזיכרון והתפילה, כי כך קראנו לפגישתנו השנתית ליד בית מס' 7 ברחוב פלנטי, כינס בשנת 2008 150 איש. למרות מזג האוויר האפוקליפטי – רוח קרה מורטת - למרות שזה היה יולי, וגשם שוטף. היו אפילו כמרים קתולים. אמנם רק שניים, אבל היו.

מה קרה בינתיים? אתחיל מהתחלה.

עברתי לגור בקילצה בשנת 1979. הגעתי הנה מעיר לימודי – מקרקוב – ידעתי הרבה על האירועים של שנת 1946. קיבלתי עבודה במחלקה לפסיכולוגיה בבית הספר הגבוה המקומי. איש, לא הסטודנטים ולא עמיתי המרצים, לא הכיר את ההיסטוריה של הפוגרום של שנת 1946. לאחדים היה מושג מעורפל על איזה שהן "מהומות יהודיות" תיכף אחרי המלחמה, אבל מי רצח את מי ומדוע – העניין לא היה ברור. אפילו לעיתונאי המקומי, אדם בגיל מבוגר, אשר נולד והתחנך בקילצה, לא היה הרבה מה לספר לי בנושא זה. הוא שמע משהו, אבל מה בדיוק – את זאת לא יכול היה לומר. אחדים מבני קילצה המבוגרים יותר, אשר העיזו לשוחח אתי על נושא זה, שכנעו אותי שהיהודים עצמם ארגנו לעצמם מרחץ דמים, על מנת לשכנע את "אחיהם לדת" לנסוע לפלסטינה, להלחם בעד המדינה שלהם, ישראל. אחר כך שמעתי פעמים רבות, שהפוגרום היה פרובוקציה קומוניסטית – אבל כאשר שאלתי, מדוע היא הצליחה דווקא בקילצה, מדוע כל כך הרבה אנשים השתכנעו על ידי הפרובוקציה לבצע כזה פשע נורא, התשובה הייתה לעג או איבה, או רמיזה שאני עצמי קומוניסט. או גם האחד, גם השני וגם השלישי.

במשך עשרות שנים בבתי ספר, בתקשורת, בכנסיות ובהוצאות לאור שתקו על נושא האירוע שנקרא "הפוגרום של קילצה". המשטר הקומוניסטי בפולין אימץ את השיטה של "ריפוי על ידי שינה" – שתיקה מוחלטת הייתה צריכה להבטיח שלוה (של המצפון?). הכנסייה, ובמיוחד הכנסייה של קילצה, גם היא קראה לשתוק (בשביל השלווה? המצפון?). חוץ מזה עד היום הזה לא הכנסייה של קילצה ולא הסביבה האקדמית של קילצה לא יזמו איזה שהן עבודות רציניות ושיטתיות על מנת להבין את מה שקרה בקילצה ב-4 ביולי 1946. נכון, הופיעו כמה פרסומים עיתונאיים. בפגישת קידום עם יאן גרוס, מחבר הספר "פחד" המתאר את האנטישמיות בפולין מיד אחרי מלחמת העולם השנייה, כולל את הפשע בקילצה, אשר התקיימה ב-21 בינואר 2008, אחת המשתתפות אמרה: "איך זה שאני, שנולדתי בקילצה זמן רב אחרי המלחמה, שמעתי על הפוגרום רק כאדם מבוגר?"

מצידי אינני סבור, שהמילה "פוגרום" מתאימה בהתייחס לפשע של רצח אחים בקילצה. הקוזקים, אשר המציאו את "הפוגרומים", רצו פשוט להראות מדי פעם בפעם ל"יהודונים" המקומיים מי כאן בעל הבית. הרוצחים מקילצה רצו לרצוח את כל היהודים החיים בקילצה,

ופעם ולתמיד לפתור את "הבעיה היהודית". הגורם הישיר היה החטיפה לכאורה על מנת לבצע רצח פולחני (כך!) של הניו בלשצ'יק בן התשע על ידי יהודים הגרים בבית ברח' פלנטי 7. מהומות שארכו כמעט כל היום, מהבוקר עד שעות אחה"צ המאוחרות, תוך שתיקה מוחלטת מצד הכנסייה ובהשתתפות פעילה של אנשי מיליציה וחיילים, הצטרפות לרוצחים של קבוצה שמנתה כמה מאות פועלים ממפעלי הפלדה המקומיים, חיפוש יהודים בכל העיר, רצח נשים בהריון וילדים, רצח פולנים שנחשדו בהתרועעות עם יהודים – כל זה מאושש את הגישה שהפשע של קילצה היה האקורד האחרון של השואה. ובתור שכזה הוא נרשם לא רק בהיסטוריה של קילצה, של פולין, בהיסטוריה של היהודים והיחסים היהודים – פולנים, כי אם גם בהיסטוריה של העולם. בין הקרבנות היה אדם, שאת שמו איננו יודעים עד היום – אנו יודעים רק את המספר ממחנה ההשמדה ההיטלראי החקוק על זרועו. אולי בגלל כך האוניברסיטה באינסברוק, המקבלת על עצמה תכנית בדיקה של ערים בעלות מוניטין גרוע, ליד מקומות הולדתם של סטלין והיטלר, התעניינה גם בקילצה? למרבה הצער, עדין נראה להרבה אנשים, שהפשע של שנת 1946 הוא אמנם אירוע מצער, אבל מאד מקומי וביסודו לא משמעותי.

שותפים לשכנוע כזה היו רבים ממשנתפי המיסה הקתולית המוקדשת ל"קרבנות הפוגרום היהודי" שנערכה ביזמת תנועת "סולדריות" בקתדרלה של קילצה ב-4 ביולי 1981. היה לי הרושם, שרבים מהמתפללים במיסה סברו, שהקרובן האמיתי של הפשע משנת 1946 הוא האומה הפולנית – הנה הקומוניסטים, בהשתתפות או בהשראת הסובייטים, רצחו יהודים על מנת להשניא בעיני העולם את הפולנים ואת הכנסייה הקתולית, להראות את האומה שלנו כאפלה ושונאת זרים, ולשכנע, כי רק הקומוניסטים מסוגלים להשתלט על הגזענות הפולנית ולתרבת אותה. התכנסות של אנשים רבים ממקומות שונים בפולין ב-3 ביולי 1986 בקילצה תחת הבית ברח' פלנטי, ערב יום השנה ה-40 של הפוגרום, נשאה למעשה אופי של הפגנה אנטי קומוניסטית – העלונים שהופצו באותו זמן הדגישו את השראת הקומוניסטים וההשתתפות בטבח של בעלי תפקידים במשטרה החשאית הקומוניסטית. לשווא אפשר היה לחפש אז הרהורים אודות האחריות הפולנית, הנוצרית, עבור פשעים נגד היהודים. עוד לא היה מקום לרחמים על היהודים ולו אפילו טיפת אמפטיה, בדיוק כמו שהם היו חסרים בזמן הכיבוש הגרמני. היסטוריון פולני, אנדז'יי פרישקה כותב – "... בזמן השמדת היהודים האוכלוסייה בכפרים ובעיירות לא השתתפה באופן פעיל בפשעים, אולם היא גם לא הייתה אדישה. את היזמה נטלו הנבלים והגזענים, אשר ליוו בעצות את הטרנספורטים ולעגו לאנשים אשר הובלו אל מותם. היו מקרים של רצח נמלטים מהטורים. החברה המקומית לא גינתה נבלים אלה, לא בודדה אותם, להיפך – היא הלכה בעקבותיהם". החברה הפולנית בעיירות ובכפרים המתוארת על ידי גרוס בדרך כלל אינה מגלה חמלה כלפי היהודים, ולעומת זאת גורפת ברצון את רכושם בעודו חם, ולעיתים גם מוציאה במרמה רכוש לפי העיקרון "לכם זה כבר ממילא לא יביא תועלת".

תמונת אנשים שהפכו פראים מבחינה מוסרית, המלווים בעצות את ההשמדה וגורפים את רכוש הנרצחים, מפחידה. למרבה הצער, מאוששות אותה הודעות מלפחות מספר מקומות, ואפילו העיתונות של AK.

כמובן, על מצב עניינים זה השפיעו גורמים רבים. לכיבוש הגרמני בפולין ותעמולת הכובשים הייתה השפעה מדכדכת עצומה על החברה הפולנית, וגם פירוק על ידי הגרמנים של שכבת ההנהגה הפולנית סייע לשחיקת נותני הדוגמה להתנהגות ומוסר ולאנרכיה חברתית ענקית. ומן הצד השני אסור לשכוח את גל האנטישמיות הגובר בפולין כבר לפני המלחמה, את "גטו הספסלים" – בידוד הסטודנטים היהודים מהסטודנטים הפולנים באולמות ההרצאות, את ה"נומרוס קלאוזוס" במוסדות האקדמיים הפולנים המגביל את גישת היהודים למספר שטחי לימוד, את התכנים האנטישמיים בעיתונות הימנית והקתולית. הכומר יוזף קרושינסקי, הרקטור רב השנים של האוניברסיטה הקתולית בלובלין, בצטטו בשנת 1938 את ההתבטאות של היטלר, שכינה את היהודים "החיידיקים של העולם", כתב – "זאת היא האשמה חמורה ביותר, אבל עלינו להודות שהיא נכונה". לפני כן, בחוברת שהוצאה בקילצה בשנת 1923 "מדוע אני יוצא נגד היהודים" הוא ציין שהיהודים הם האויבים הגדולים ביותר של הכמורה הקתולית ושל הנצרות. "דרישותיהם גדלות כל הזמן. למרבה הצער אין בפולין ממשלה שמתמצאת כראוי בשאלה היהודית, והסכנה היא גדולה". קולו לא היה בודד, להיפך, הוא דיבר במקהלה.

האזכור הציבורי הראשון של הפוגרום אירע רק בשנת 1981, בזמן "פסטיבל הסולידריות", ביזמת הפעיל הבולט של האופוזיציה בקילצה יז'י סטפין. המיסה החגיגית בקתדרלה של קילצה הביאה לתודעתם של תושבי קילצה רבים את העובדה, שאכן משהו דרמטי אירע בקילצה בשנת 1946. המשתתפים, והם היו רבים מאד, רובם פעילים של תנועת סולידריות, עשו רושם שהדבר נגע מאד ללבם. תוך זמן קצר לאחר מכן התחיל הכינוס האזורי של תנועת סולידריות. יז'י סטפין היה

מועמד לתפקיד יו"ר ההנהגה האזורית. בזמן הצגת מועמדותו אחד הצירים קבע, שיזי סטפין לא יכול להיבחר ליו"ר סולידריות כי הוא... יהודי. הנאספים קיבלו טיעון זה. האם היו אלה אותם אנשים, אשר זמן קצר קודם לכן כיבדו את זכר קרבנות הפוגרום? יזי סטפין הכחיש בהחלטיות... השמצה זו! לאות מחאה החזרתי אז את המנדט שלי כציר. כפי הנראה מינו ועדה שתבדוק, האם סטפין הוא אכן יהודי.

כאשר בשנת 1982 רוב ידידי מתנועת סולידריות בילו את זמנם על חשבון המשטר בבתי סוהר ומחנות ריכוז, פניתי אל הכומר הקהילתי בקתדרלה של קילצה בבקשה, שימשיכו (למרות הכל) את הפעולות המנציחות את זכר הפוגרום, ואת עריכת המיסה ביום השנה לפשע. הכומר הגיע בדיוק לקילצה אחרי שהות ארוכה בגרמניה. הוא הסתכל עלי בעיניו העדינות, ואחרי רגע ארוך אמר: "אדון בוגוש, אל תתערב בעניינים של היהודים. האם אתה יודע שיהודים חטפו ילדים נוצרים והשתמשו בדמם התמים להכנת מצות?" את זה אמר לי כומר קתולי, איש העולם הגדול, מחנך אנשי כמורה, בשנת 1982, לקראת סוף המאה ה-20!

בשנת 1989 פולין זכתה שוב בחירות. החירות להתבטא ולהתאגד גילתה עד כמה עמוק בחברה שלנו היו תקועות כל הדעות הקדומות והפוביות ובראשן האנטישמיות. את מקומן של הסיסמאות האנטי קומוניסטיות על גבי הקירות תפסו הסיסמאות האנטישמיות – כולל האיומות ביותר בשפה הגרמנית – יודן ראוס! (יהודים החוצה!), או, בשפה הפולנית – יהודים לגז! התביעה להגבלת ההשפעה של היהודים על החיים הציבוריים בפולין נשמעה מעל כל בימות הדרשנים בכנסיות, מעל במות פוליטיות, בחוברות ובספרים "מסירי מסכות" שהופצו בכנסיות. באותו זמן הקמתי בקילצה מחלקה מקומית של "גזטה וויבורצ'ה" – העיתון הבלתי תלוי והדמוקרטי הראשון בגוש המזרחי. האנטישמיות וכן הפשע של שנת 1946 הופיעו באופו קבוע בנושאים פובליציסטיים במסגרת העיתון שנערך על ידי. מהר מאוד כוניתי על ידי פטריוטים פולנים חמים יהודי, או, במקרה הטוב ביותר, "משרת יהודי – קומוניסטי". אפילו אנשים הגונים מאד נטו להתייחס אל כתובות אנטישמיות על גבי הקירות ואל עלונים שוביניסטיים כאל תעלולי חוליגנים וכמחיר שיש לשלם על מנת לתחזק את החירות שכה שאפנו אליה. האנשים הישלו את עצמם שזה יחלוף כמו נזלת, ששנאת זרים היא רק "מחלת ילדות של הדמוקרטיה". לי לא היו אשליות. ידעתי, שההיסטוריה אוהבת מאד חזרות. מכל מקום לא היה צריך לחכות הרבה זמן. בקילצה בתחילת שנות התשעים היו שלושה מקרי התנקשות על ידי פצצות, שאמנם לא הצליחו, על בסיס אנטישמי. פצצה אחת נזרקה עלי ועל סברין בלומשטיין בזמן פגישה פומבית, השניה הונחה תחת המערכת שלי. למרבה המזל איש לא נפגע. אולם הגרוע מכל היה, שכל האירועים האלה פגשו באדישות גמורה – לא הייתה כל תגובה מצד הקהילה העיתונאית, או מצד הכנסייה, או מצד התביעה הכללית או המשטרה. אז הגעתי למסקנה שאותו סרטן – סרטן שנאת הזרים והאנטישמיות – מקיף את כל החברה הפולנית. לא כולם מביעים דעות כאלה, אך גם לרבים אין רגישות אלמנטרית לגביהן, הן לא מפריעות להם, לא מעוררות התנגדות ופעולה נגדית. באותו זמן העיתונאים שלי ערכו משאל בין הנוער בחטיבות הביניים בנושא אותו פוגרום. רוב המשיבים שלנו ידעו משהו על אותו אירוע, אבל כמעט כולם מצאו ביסוס "הגיוני" מדוע הגיע לפשע זה – "כי היהודים שלטו בפולין", "כי היו יותר מידי יהודים". זהו השכנוע של הנוער, העתיד והתקווה של האומה...

העיתון "גזטה וויבורצ'ה" התמקד בפרסומים המתנגדים לגל הגובר והולך של לאומנות ושנאת זרים. דומה לו היה השבועון מקרקוב "טיגודניק פובשחני". למרבה הצער, הטון של ההתבטאויות בעיתונות היה לעתים קרובות מידי מוסרני, מתעמת, מתקיף, מאשים. לעתים קרובות מידי זרקו לתוך שק הלאומנות הצהרות על הפטריוטיזם הפולני, הגאווה בהיסטוריה הפולנית, הכאב בגלל גורלו הדרמטי של העם הפולני. אולם מן הצד השני כל נסיון בדיקה של ההיסטוריה הפולנית, גילוי עובדות של התנהגות לא הולמת או אפילו פושעת של אלה שחשבו לגיבורים וקדושים מעונים, עוררו האשמות בבגידה לאומית, אנטי פולניות ו... מוצא יהודי.

אז מסרתי לעצמי דין וחשבון שמקורות האנטישמיות בפולין נובעים מהחינוך הכנסייתי הפגום, ועל כן האנטישמיות נובעת בין השאר משורת אמונות דתיות (למשל שהיהודים אשמים במותו של ישו), וכן מהמובן הספציפי של פטריוטיזם ככורח להגן על הפולניות בפני אלמנטים זרים. ידעתי, שאם ברצוני לשנות משהו בעניין זה, הרי קודם כל עלי להיות אמין, עלי להיראות כאיש הכנסייה וכפטריוט פולני המכבד את ההיסטוריה והמורשת הפולנית. מוקדם יותר הקמתי בקילצה מוזיאון המנציח את מות הקדושים של הפטריוטים הפולנים ומלחמתם נגד הכובשים הגרמנים והסובייטים. שנית – נתתי לעצמי דין וחשבון שעלי מהימנע מהטפת מוסר ודיקטטיות, אסור לי להאשים, כי אם לנהל דו שיח, לחפש הבנות עם אלה המתנגדים לדעות ולגישות שלי. כבר אז ידעתי שדו שיח עם היהודים, חיפוש הבנות אתם זה קודם כל דו שיח פולני – פולני, קתולי – קתולי, זהו חיפוש הבנות עם פולנים אחרים ועם קתולים פולנים. הגעתי להכרה, שהאנטישמיות

בפולין זו קודם כל בעיה פולנית, ולא בעיה פולנית – יהודית, כפי שהגישות האנטי – פולניות או האנטי – נוצריות המופיעות בקרב היהודים זה עניין פנימי של היהודים.

לפני שבשנת 1996 השלטונות הממשלתיים ושל הממשל העצמי ארגנו אירועים חגיגיים ליום השנה ה-50 של הפוגרום, הקמתי יחד עם ידידים אגודה אזרחית בשם "זיכרון – דו שיח – התפייסות". תוצאה אחת של הפעילות שלנו הייתה מכתב מאתנו המופנה אל הקהילה היהודית בבקשת מחילה. על המכתב שהוכן על ידי חתמו עיתונאים, משפטנים, אמנים, עובדים מדעיים, פעילים חברתיים. במכתב כללתי את המילים האלה: "היום אנחנו, בני קילצה, נוצרים המאוגדים באגודה האזרחית "זיכרון – דו שיח – התפייסות", מביעים את כאבנו ובושתנו לאירועים שהיו. בלי קשר לכך, מה היה המכשיר האמיתי של הפשע וההשתתפות בו של מוסדות רשמיים פולנים וסובייטים, איננו מסוגלים לקלוט, מדוע אחינו הבכורים, האבות שלנו, השכנים, שעברו כזה נסיון קשה תחת הכיבוש הנאצי ואחר כך הבולשביקי, הכתימו את ידיהם ומצפונם בדם אחיהם לאסון – היהודים.

איננו מסוגלים לקלוט את ההסברים לאירוע זה על ידי סחרורי ההיסטוריה ופיתולי הפוליטיקה. אנו קובעים שבחברה שלנו נסבלו – ולמרבה הצער – עדין נסבלות דעות קדומות אתניות ודתיות, אי נוחות לגבי אלה שהם "לא משלנו", ואפילו איבה, אשר בשנת 1946 לבשה את דמות הפשע.

אנו מודעים לכך, שאין מילים שתוכלנה למחוק את הסבל וההשפלה של הקורבנות. אולם אנו מבקשים, בגלל הצרכים של המצפון שלנו, ממשפחות הנרצחים, מקרוביהם ומכל הקהילה היהודית, שתמחלו לנו. אנו מבקשים בשמנו ובשם אלה המצטרפים לפעולת חרטה זו.

המכתב, שהתפרסם במספר עיתונים, לא עורר כל הדים. אדישות מוחלטת מצד הקהילה היהודית, כמה התקפות מצד פטריויטים פולנים.

ב-4 ביולי 1996 באו אורחים רבים – מישראל, מארה"ב, מאירופה. נאם חתן פרס נובל אלי ויזל. הוא דיבר בטון מאשים. נאם גם ראש הממשלה הפולני דאז וולודזימיז' צימושביץ. נאומו היה נאום כפרה. הקהל שמנה כמה אלפי אנשים הקשיב לשני הנאומים בדומיה, בלי שום תגובה, באדישות. הניחו פרחים, הדליקו לפידים. האורחים והנכבדים המקומיים אכלו ארוחת צהרים חגיגית וכל אחד פנה לדרכו. כעבור שנים מצאתי חוברת המנציחה אירוע זה. על התמונות מופיעים רבים שהיו אז בחוגי השלטון – חברי מועצת העירייה, חברי פרלמנט, שרים וכו'. זמנם חלף, הם נעלמו מהחיים הציבוריים. מעבר לאותו אירוע בודד בשנת 1996 מעולם לא ראיתי אותם בשנים לאחר מכן ליד הבית ברח' פלנטי, מעולם לא באו יותר לבית הקברות היהודי. הבנתי, שזיכרון על ידי ריטואל הופך לקריקטורה של עצמו, הופך לאנטי-זיכרון. הבנתי גם, שפעילות שאינה מוסדית יכולה להניב מהר יותר איזה שהם פירות.

בשנת 2000 התחלתי עם קבוצת ידידים את הצעדות השנתיות של זיכרון ותפילה. תוך כמה שנים אספתי עם כמה ממכרי מימון לאנדרטה – פסל של יאן קרסקי, אותו הקמנו במרכז העיר, לא רחוק מהבית ברח' פלנטי. יאן קרסקי, פטריוט פולני גדול, האדם הראשון שהודיע לעולם המערבי על השמדת היהודים, אדם בעל אמונה יוקדת, המדגיש את קשריו לכנסייה ויחד עם זאת מגלה ללא רחמים את פני האנטישמיות הפולנית, שנאת הזרים, דבר שעשה אולי בסרטו של לנצמן "שואה", שהייתה זו דרך טובה לספר לתושבי קילצה על הטרגדיה מלפני שנים. תושבי העיר קבלו במהירות אנדרטה זו, נפגשים ליד קרסקי, מצטלמים לידו ויחד עם זאת קוראים את הכיתוב ליד האנדרטה המספר על ההשמדה. קראנו למספר בתי ספר בקילצה על שם קרסקי. לאותו אירוע חגיגי בא לקילצה מרק אדלמן, גיבור מרד גטו ורשה, ואמר לנוער של קילצה: "הייתי בקילצה יום אחרי הפוגרום. ראיתי אנשים מתים, דם על המדרכות. מאותו זמן לא הייתי כאן, חלפו למעלה מ-50 שנה ואני שוב כאן. הזמן עקר את הרוע מעיר זו. קילצה זו כבר עיר אחרת, טובה יותר". דברים אלה עשו רושם גדול על הנוער.

הצעד הבא היה ארגון על ידי האגודה על שם יאן קרסקי שהוקמה על ידי של יום היהדות הכלל פולני ה-IX. יום זה, שנקבע על ידי הבישופות הפולנית, היה אמור לקרב למאמינים הפולנים את המורשת ושותפות האמונה של הנוצרים והיהודים. ארגננו הרבה אירועים, מפגשים של תלמידי בתי הספר עם יהודים, תערוכות וקונצרטים. את הרושם הגדול ביותר עשה מפגש של תיאולוג – חוקר מקרא מפורסם מקילצה עם רב. באותה פגישה דנו שניהם בפרקי תהילים ויחד התפללו במזמורים. לאולם לא גדול, שיכול להכיל 200 איש, באו למעלה מ-600. הדפסנו וחלקנו חוברת לא גדולה "הכנסייה הקתולית אודות שורשיה היהודיים" שכללה את ההוראה הרשמית של הכנסייה בנושא היהודים, מהצהרת "Nostra Aetate" (ותיקן II) דרך דברי האפיפיור יוחנן פאולוס II.

אחת הגבירות הקשישות שאלה אותי: "בבקשה אדוני, מדוע הסתירו זאת מאתנו?". פרופ' וולדיסלב ברטושבסקי, חסיד אומות העולם, אזרח כבוד של מדינת ישראל, נאם יחד עם הבישוף של קילצה לפני לוח עם תפילת הכפרה של יוחנן פאולוס II, אותו קבענו על קיר הבניין ברח' פלנטי. ברטושבסקי כינה את הפוגרום של קילצה "רצח אחים". אז הוא אמר: "צריך לומר בצורה ברורה: אלה, החיים כיום בקילצה, אינם אחראים בשום צורה למה שקרה כאן ב-4 ביולי 1946. זאת היא עיר אחרת לגמרי מזו מלפני 60 שנה. קילצה, שהיתה סמל עצוב, נותנת היום דוגמה לאחרים. עיר זו, כעיר הראשונה בפולין שם אפשר היה לומר את האמת, מצאה נוסחה ליציאה מהשקרים וההתפתלויות. היה זה כאן, בזמן החגיגות בשנת 1996, שאמרו לכל העולם את האמת אודות הפוגרום. מילות תפילתו של יוחנן פאולוס II החרוטות על לוח ליד הבית ברח' פלנטי הן סימן, שזרע רעיונותיו של האפיפיור נפל כאן, בקילצה, על אדמה פורייה. תושבי קילצה יכולים להתהלך בראש מורם, כי הם מראים איך לטפל בבעיות קשות של ההיסטוריה".

אירועי שנת ה-60 לפוגרום בשנת 2006, שאורגנו על ידי ועל ידי אחי אנדז'יי ביאלק, נערכו כבר באווירה אחרת. המוני בני קילצה השתתפו באירועים החגיגיים, ועוד רבים יותר בצעדת הזיכרון והתפילה, וגם בפגישת תפילה באמפיתיאטרון של קילצה. בשנת 2007 אפשר היה סוף סוף לכבד את זכרם של 20 אלף היהודים מגטו קילצה אשר נרצחו באכזריות על ידי הנאצים הגרמנים, מהם 2000 יהודים שהגיעו מוינה. ושוב, ביזמה פרטית, מימננו עם אחי אנדז'יי ובני סטניסלב ובתמיכת אנשים נוספים אנדרטה יפהפייה "מנורה". המנורה היהודית העשויה פלדת אל-חלד נופלת אל תוך המדרכה או יוצאת ממנה – תלוי בפרספקטיבה. חבל, שלאירועי יום השנה לא הגיע איש מהנציגים האוסטריים, למרות שהוזמנו.

כאשר בשנת 2008 הופיעה המהדורה הפולנית של ספרו של יאן גרוס "פחד", לא היה לי ספק שהשקתו צריכה להיערך בקילצה. עשיתי את כל המאמצים, ולמרות חששות של אנשים רבים גרמתי לויכוח פומבי עם גרוס. גרוס הזכיר כך אחרי זמן מה את המפגש בקילצה: "קילצה הייתה מרגשת גם מהסיבה, שהמארגנים ואנחנו, שישבנו מאחורי השלחן, ציפינו לגרוע ביותר: לימדו אותנו קודם איך להתנהג אם יזרקו עלינו פצצה.

לבוגוש ביאלק, אשר עוסק מזה שנים בעניינים הפולנים – יהודים בקילצה, אירעו כבר דברים כאלה. אולם המפגש היה פנטסטי. אנשים – נרגשים מאד – דיברו על הספר, כשהם מבטאים את הדעה שהוא עוסק במידה רבה בעניינים שכבר נלעסו ועוכלו. כן, נשמעו קולות מטורפים, אבל הייתה הרגשה שלא הייתה להם תמיכה באולם. השאר הייתה שיחה פתוחה נורמלית".

אלף איש, שבאו למפגש עם גרוס על מנת להקשיב ולדבר על העבר הכואב וההווה הקשה עוד יותר הכזיבו את נציגי המדיה. הרבה צוותי טלוויזיה ציפו למהומה, שאפשר היה למכור היטב במדיה. אבל היה שקט.

איכזבה רק הכנסייה של קילצה, אשר כ"ניקוי מרעל" אחרי המפגש עם גרוס אירחה בין כתלי הסמינר אנטישמי ומסית ידוע בארץ, עיתונאי מ"רדיו מריה". למפגש באו נציגים רבים מהדור הישן. בנוכחות הבישוף שאג המסית והפחיד. אבל כולם היו מודעים לכך שכך צועד אל עבר תהום הנשייה העבר הקודר של העיר.

אחרי המפגש עם גרוס אנשים רבים סוף סוף אזרו אומץ לדבר בקולם הם, להסיר את המסיכה מעל הכחש והצביעות של סביבתם הקרובה ביותר, לקרוא לדברים בשמם. היום אני יודע, שעל מנת להחזיר את זיכרון העבר שלנו לבני עמי וכן את זיכרון העבר המשותף עם היהודים, עלי להתחיל מהכנסייה ומשינוי השפה – היהודים היו השכנים שלנו, העמיתים, השותפים, לעתים קרובות פשוט פולנים בני דת אחרת, והייתה להם הזכות להיות כאן בדיוק כמו לנו. אבל הם כבר אינם. על כן, כשאני מגיע לאט לאט לעיירות הקטנות בסביבות קילצה אני מתחיל מבית הכומר המקומי. לעתים קרובות יותר ויותר אני פוגש בבני שיחה פתוחים ומוכנים לפעולה. אני מציע להתחיל מניקוי בית הקברות היהודי המקומי וממיסה לזכר השכנים היהודים שנרצחו.

היום בקילצה כבר אין כתובות אנטישמיות על הקירות.

ומתקיימים דברי איוב- "ארץ, אל תכסי דמי ואל יהא מקום לזעקתי".

בוגדן ביאלק